

ЕКОЛОШКО-ТУРИСТИЧКЕ ОДЛИКЕ ГОЛИЈЕ

Стеван Николић^{1*}

*Научни саветник у пензији

Извод: Голија има доминантан положај у планинском простору између долина Ибра и Дрине и регионално припада простору Старог Влаха. Богатство генетског, специјског и екосистемског диверзитета биљака представљено је са 963 таксона, од тога 724 васкуларних биљака, међу њима тридесетак ендемичних и реликтних терцијарних и глацијалних врста, те већим бројем лековитих биљака и других ретких и угрожених врста. Влада Србије је 2001. године донела Уредбу о установљавању Парка природе Голија на површини од 75.183 ha, са три зоне и режима заштите. У раду је за издвајање приоритетних туристичких центара, установљена група од пет критеријума и на основу њих издвојене локације са највише потенцијалних могућности за туризам. То су центри I ранг групе: Голијска Река, Беле Воде, Студеница и Одвраћеница и центри II ранг групе: Рудно, Кушићи и Шереметовица – Честа врела.

Кључне речи: Голија, еколошке вредности, екотуристички потенцијали

Abstract: Golija has a dominant position in the mountainous area between river Ibar and Drina valleys' and belongs to regional area of Stari Vlah. It has variety of genetic, species and ecosystems plant diversity (including 724 vascular plants, among them some thirty endemic, relict and glacial tertiary species, as well as the larger number of medicinal herbs and other rare and endangered species. Government of the Republic of Serbia, in 2001, adopted a Decree on the establishment of Nature Park Golija, covering a surface of 75,183 hectares, with three zones and regimes of protection. In this paper, a group of five criteria was established, and based on them sites with the most potential opportunities for tourism were separated. These are centers of the first rang: Golijaska Reka, Bele Vode, Studenica and Odvraceniца, and the centers of the second rang: Rudno, Kušići i Šeremetovica – Česta vrela.

Key words: Golija, environmental values, ecotourism potentials

Увод

Бројне су особености и специфичности које карактеришу планину Голију и њену подгорину. Прво, она својим положајем и висином има снажан модификаторски утицај на климу, хидрографију, вегетацију и

¹ Контакт адреса: mikan@gef.bg.ac.rs

Стеван Николић

улогу саобраћајне баријере на простору југозападне Србије. Богата је природним реткостима, шумама и водом, па због обиља воде представља хидрографско чвориште западне Србије.

У историјској прошлости била је важан средишњи део средњовековне српске државе и стално насељена, па су на овом подручју очувани значајни споменици културе и етнографског наслеђа. Она је била и гранично подручје и у тешким временима уточиште збегова, те је имала улогу спајања и раздвајања, у прошлости и садашњости.

Позната је по великом богатству природних и привредних ресурса који пружају добре услове за живот руралног становништва, а сада и добру шансу за развој туризма, али је, нажалост, данас карактерише привредна запуштеност и демографско пражњење.

Одлике положаја

Голија заузима централно место у западном делу Србије. Највиша је планина овог дела Републике и има доминантан положај у планинском простору између долина Ибра и Дрине. Регионално припада простору Старог Влаха. Међу планинама централне Србије заузима треће место. Уз Копаоник и Стару планину, по природним потенцијалима и могућностима за развој планинске привреде – шумарства, сточарства и туризма, спада међу најзначајније планине Србије, али се њихов природно-географски и саобраћајни положај доста разликује.

Голија има повољан природно-географски положај на западном делу Србије због погодне природне проходности из централних делова Србије, долинама Западне Мораве, Морвице, Ибра и Рашке. Из ових долина према планини природна проходност је отворена долином Рашке и Дежевске реке, долином Студенице до средишњег дела планине, а најбоље долином Моравице до планинског превоја између Голије и Јавора. Саобраћајно-географски положај Голије мање је повољан зато што магистралне саобраћајнице воде долином Ибра и Западне Мораве преко Златибора, те заобилазе подручје Голије у широким луковима.

Орографски утицај ове планине је функција од примарног значаја, а све друге су за овај везане. Наиме, положајем и висином до 1833 m, лучно извијени највиши планински масиви Голије, генералног правца пружања ССЗ-ЈЈИ доминирају над суседним високим површима. Планинске стране према северу су претежно умереног нагиба, па се спуштају постепено и степеничасто, а у њих су дубоко усечене речне долине. Стога су се положај и орографија планине веома одразили на остале функције. Овде ћемо их образложити само у најкраћим цртама.

ЕКОЛОШКО-ТУРИСТИЧКЕ ОДЛИКЕ ГОЛИЈЕ

Због висине и отворености према северу, Голија је изложена јачим северним климатским утицајима. С друге стране, она чини северну границу површи Пештера повећавајући континенталност климе. На вишим планинским деловима Голије формира се оштра високопланинска клима са високим снежним покривачем. Голија прима годишњу количину падавина преко 1000 mm, што је око 200 mm више него на околним планинским површима. Планинска рељеф Голије негативно је утицао на регионални саобраћајно-географски положај, па су је заобишли главни путни и жељезнички правци, док су регионалне и локалне путне саобраћајнице малобројне и лошег квалитета, па је то до сада био главни разлог привредног заостајања овог планинског подручја, мале насељености и сталног осипања становништва.

Будући развој овог подручја пресудно ће зависити од изградње савремене путне мреже. Њен саобраћајно-географски положај и саобраћајна повезаност битно би се изменили ако би се преко Голије изградио део планираног аутопута Београд – Бар.

Утицај планине на друштвени и привредни развој

Планинско подручје Голије је у историјској прошлости наизменично насељавано и расељавано. У средњовековној Србији било је доста насељено и напредовало, о чему сведоче бројни културни споменици и њихови остаци из 13. и 14. века. У току турске окупације становништво се расељавало. У периодима многих буна подручје је бивало склониште од турског терора, али и прибежиште многих српских породица из турског Санцака и Херцеговине, нарочито током 18. века, а још више после 1833. године када је део Старог Влаха припао Србији, а граница према турском Санцаку успостављена врховима Голије и Јавора. Тако је планина добила улогу раздвајања Старог Влаха, али и прожимања јер је била уточиште српског становништва досељеног са турских територија. Досељено становништво се није стално задржавало на овом подручју, већ се кретало ка нижим и плоднијим деловима Србије, тражећи боље услове за живот.

После ослобођења ових делова од Турака, друштвене прилике и административне поделе често су се мењале, али се стално одржавала одређена насељеност, па је основана варош Ивањица 1833. године. Тако је, на пример, по попису из 1858. године у срезу ивањичком, са Ивањицом било 14.930 становника (Ристић М., 1963). Процењено је да је тада на подручју Моравичког среза и сливном подручју Студенице могло живети око 30.000 становника. Пратећи даље кретање становништва овог краја уочавају се наизменичне промене. Од процењеног броја становника те године, дошло се до закључка да је после 95 година, на приближно истом

Стеван Николић

простору живело незнатно више становника. Тако је по попису из 1948. године било 38.133 становника, док је по попису из 2002. године број становника спао на 15.832. Дакле, послератни социјалистички друштвени систем донео је овом подручју велико привредно заостајање и масовно расељавање становништва, што је приказано и у Табели 1.

Табела 1. Становништво на подручју Голије по одговарајућим пописима

Год.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.
Бр. ст.	27.795	23.855	30.373	38.133	35.646	36.691	31.383	24.923	19.717	15.832

Током периода традиционалног начина живота и аутархичне привреде, становништво је показивало могућност саживљавања са датим природним условима средине, успевајући да организује одрживе услове живота и поред врло слабе саобраћајне повезаности са ширим окружењем. Ти услови су потрајали све до половине прошлог века, када се под утицајем нових мера социјалистичког поретка морала мењати и традиционална приврженост руралног становништва селу.

Процењује се да је запостављању и привредном заостајању овог подручја допринела и променљива територијална организација друштвено - политичких заједница: округа, региона и општина. Оно је подељено на пет слабо развијених општина, чији су делови изузев Ивањице, периферни и неразвијени, па су и те територије њихови споредни интереси. Те поделе су за Голију увек биле фактор раздвајања и привредног заостајања, па су фактори раздвајања обично били јачи од фактора спајања, а увек на штету јединственог развоја подручја.

Опште одлике рељефа

Рељеф планинског подручја Голије је рашчлањен планинским венцима, речним долинама и котлинама. Ово планинско подручје општим положајем издужено је у правцу југ – север, али са великим одступањима појединих делова. Тако главни планински масив са највишим врховима и билима има облик изувијаног венца, попут латиничног слова S, приближно издужен у правцу ЈИ – СЗ, око 33 km. Овај, условно названи, високопланински венац према југу и југоистоку стрмо пада ка Пештеру и Новопазарској котлини, а према северу је дубоко рашчлањен речним долинама Студенице, Моравице и Ношнице на три планинска огранка. Они су континуираним падом, издужени и усмерени, једним огранком према северозападу, другим према северу и трећим према североистоку. Због таквог положаја чини врло оштру орографску баријеру, због које је планина изложена хладнијим северним утицајима климе.

ЕКОЛОШКО-ТУРИСТИЧКЕ ОДЛИКЕ ГОЛИЈЕ

Била и развршја овог високопланинског венца су стрмих и уравњених страна, па због висине и оштрије климе представљају главне и најбоље терене за развој свих облика зимских спортова. Северозападни планински венац Јавора одвојен је од главног планинског масива поменути превојем (око 1.300 m), а почиње изнад северног обода Сјеничке котлине, па се наизменично сужава и шири, као средњевисоки планински венац скоро до Ивањице, на дужини око 40 km. Јавором од Ивањице води регионални асфалтни пут до Сјенице. Средишњи, северни планински огранак почиње са падина Јанковог камена, односно изворишним делом Голијске реке, па се одатле шири и наставља као огромни планински масив, просечних висина од 1.400 до 1.500 m н.в. Са њега се издиже низ купастих узвишења и коса. Међу њима на развршју масива је мало Дајићко језеро. Према северу масив се главним делом спушта у долину Моравице до Међуречја. Дуж овог планинског масива води регионални пут Р 272 до Дуге Пољане. На вишем делу овог масива налазе се туристички локалитети Беле Воде и Голијска Река, у којој је изграђено туристичко насеље. Североисточни планински лук почиње подгорином Радуловца и Црног врха, па се вишим планинским делом пружа преко Карауле (1.450 m) и Коритника и наставља преко Црквине (1.516 m) и Бзовика ка северу и наставља издигнутим планинским масивима Црепуљника и Радочела, чији се обронци завршавају на терасастој заравни реке Студенице од манастира до притоке Бревине.

Ивичне југоисточне, источне и североисточне делове овог планинског лука чини низ широко отворених планинских површи које се степеничasto и континуирано спуштају од највиших положаја са преко 1.500 m до најнижих око 800 m. То су бочне заравни и површи: Честих врела, Шереметовице, Бисер воде, Бинића, Бзовика и Рудна. Оне представљају пределе просторне хомогености, одличне природне проходности, најгушћих извора и водотока, богатих шумских и травних екосистема, отворених визура и најлепших пејзажа.

Долина Студенице је најмаркантнија и специфична геоморфолошка и хидролошка појава у рељефу Голије, па отуда проистиче посебни и специфични значај реке и долине у природи и привредном животу Голије. Својом дубоком клисурастом долином сасвим раздваја североисточни, већи, планински део подручја Голије од средишњег, као и од планинског масива Чемерна. Њена јединствена клисура је дуга око 30 km, на деловима скоро вертикалних кречњачких страна и дубине на деловима до 800 m, и једна од највећих и најмаркантнијих у Србији. Богата је водом, притокама и шумским комплексима. Долином води стари, делом асфалтни регионални пут до Девића и до Ивањице.

Стеван Николић

Одlike хидрографске мреже подручја

У хидролошком погледу ово подручје је врло особено, што је условљено геолошким саставом, орографским склопом рељефа и климом. Највише су заступљене палеозојске и вулканске стене које се лако распадају па се у њима формира плитка приповршинска издан малог и спорог отицања, а из ње се формира густа мрежа слабих извора и потока.

Постоји процена о густој мрежи од око 500 извора на Голији, а према подацима Водопривредне основе Србије Голија има најгушћу мрежу водотока у Србији од 2.100 m/km^2 , док је просек за Србију 870 m/km^2 . Ту мрежу чини око 15 мањих и већих река, па Голија представља и главно хидрографско чвориште западне Србије. На северној страни развођа Моравица одводи воде Голијске реке и Ношнице у Западну Мораву, а на североисточној Студеница са Брусничком реком и њених десетак малих притока одводи воде у Ибар. У Рашку се са југоисточних делова подручја уливају Људска и Дежевска река са својим притокама, а са источних падина мале реке – Трнавска река и Брвеница.

Студеница је најдужа, водом набогатија и најзначајнија голијска река. Извире са Одвраћенице, испод Радуловца, на висини од 1.615 m. Дуга је 60 km и улива се у Ибар код Ушћа, на 330 m надморске висине. Има велики број притока. Њен најдужи изворишни крак је Црна река. Она прво тече као јачи поток са пуно извора и поточића али постепено прима све више поточића и извора. Од Остатије тече као мања река и постепено се усеца, до Девића, у плитку клисуру. У Девићима прима главну притоку Брусничку реку, па одатле наставља под именом Студеница. Због богатства водом, високог протицаја и квалитета воде, Студеница је река великог хидроенергетског и водопривредног потенцијала. Зато је на њој крајем 1980-их била пројектована велика вишенаменска акумулација за производњу струје, за водоснабдевање већег дела Шумадије и за наводњавање, па је у клисури реке, 10 km узводно од манастира била планирана брана „Препрана“ са акумулацијом на дужини од 9 km и капацитетом од 117 милиона m^3 воде. Треба очекивати да ће, због оскудице струје и квалитетне воде за водоснабдевање Шумадије, овај пројекат бити поново актуелизован.

Вегетацијске и екотуристичке одlike планине

На вертикалном профилу Голије смењују се пет вегетацијских појасева од 400 m н. в. до врха планине. На ниском побрђу и уз долине река до 600 m висине заступљене су деградиране шумске, ливадске и пашњачке заједнице најразноврснијег флористичког састава. Од 600 m до 1.000 m н.в. је појас више врста мешовитих храстових шума – сладуна,

ЕКОЛОШКО-ТУРИСТИЧКЕ ОДЛИКЕ ГОЛИЈЕ

цера и китњака у заједници са грабом и црним јасеном, понегде и буквом. Изнад појаса храстових шума настаје појас букових шума и мешовитих буково-јелових шума до око 1.400 m и буково-смрчевих шума до 1.600 m. Горњи шумски појас завршава се приближно на око 1.700 m н.в. Чине га субалпске мешовите буково-смрчеве и смрчеве шуме. Изнад овог појаса настаје појас високопланинских пашњака.

Парк природе Голија захвата скоро читаво планинско подручје, а утврђено је да је 53% површине под шумским екосистемима и да су на средишњим и северним деловима планине заступљени најкомпактнији екосистеми високих економских шума, које на појединим деловима имају одлике прашуме. Најкомплексније и најквалитетније шуме прашумског типа смрче, јеле и букве су у реону Црни врх – Радуловац, које представљају природну вредност и реткост европског значаја.

Посебно су интересантни и значајни ливадско-пашњачки екосистеми који представљају карактеристично обележје Голије. Најважнији део екосистемске разноврсности и пејзажне естетике предела планинског подручја Голије чине травни екосистеми – пашњаци и ливаде, и то не само због великог учешћа у структури површина (око 16%). Са порастом надморске висине повећава се екосистемска разноврсност и мозаичност пејзажа у комбинацији са изворима, потоцима и честим видиковцима, што битно доприноси естетско-декоративним и туристичким вредностима предела. Брдско-планински травни екосистеми су најбогатији, фитоценолошки најразноврснији и најбујнији на површима Бзовика, Бисер воде, Шереметовице, Честих врела и Одваћенице. Изнад ових површи и била издвајају се травом богати високопланински пашњаци, све до темена највиших врхова. Са доминирајућих положаја ових површи и била отварају се далеке визуре хоризонта и лепоте пејзажа. Стога ова јединствена зона планинских површи и била, различитих висинских нивоа представља најзначајније и најлепше природне еколошко-пејзажне, здравствено-рекреативне и спортско-рекреативне вредности Голије.

Репрезентативне еколошке вредности заштићене природе Голије националног и међународног значаја

Богатство генетског, специјског и екосистемског диверзитета биљака, гљива и лишајева најпотпуније је истражио М. Гајић (1984). То богатство је представљено са 963 таксона, од тога 724 васкуларних биљака, међу њима тридесетак ендемичних и реликтних терцијарних и глацијалних врста, те већи број лековитих биљака и других ретких и угрожених врста.

На основу ових и других истраживања, Републички завод за заштиту природе на Голији је изводио систематска истраживања, па је у првој фази

Стеван Николић

издвојио 18 природних резервата са строгим режимом заштите, а затим 2000. године још 20 резервата са другим степеном заштите. На основу тих истраживања 2000 год. израђена је студија са предлогом да се Голија заштити као парк природе, па је на основу тог предлога Влада Србије 2001. године донела је Уредбу о установљавању Парка природе Голија на површини од 75.183 ha. Површина парка је категорисана на три зоне, са три различита режима заштите. У зони са првим, строгим режимом заштите издвојени су сви раније установљени резервати укупне површине од 553 ha, или 0,74% површине парка. У зони са другим степеном заштите издвојене су, после резервата, највредније површине и објекти, укупне површине 3.833 ha или 5,16% територије парка. У трећој, либералнијој зони заштите налази се 94,10% укупне површине парка природе. У зони са тим режимом заштите дозвољен је развој одређених делатности и изградње (шумарство, пољопривреда, посебно сточарство, туризам) уз прописане режиме коришћења и еколошког концепта одрживог развоја.

Сви заштићени објекти и просторне целине имају третман природних добара изузетних вредности и одлика, јер садрже феномене реткости, атрактивности, сложености и комплексности (ретке и угрожене врсте, ретки и атрактивни хидролошки, крашки и други објекти и појаве, сложени екосистеми, простори особене естетике пејзажа и сл.). Због таквих одлика ови објекти, екосистеми и предели сублимишу научне, културне, едукативне, здравствено-рекреативне и туристичке вредности међународног значаја.

Наведена и друга заштићена природна добра су примарне еколошке вредности Голије па су она била и основа туристичке валоризације коју је аутор овог рада спровео у једном ширем истраживачком раду, и на основу ње издвојио еколошко-туристичке пределе, туристичке зоне и потенцијалне туристичке центре планинског подручја Голије.

Главни предеони екотуристички потенцијали Голије

Под главним, репрезентативним предеоним туристичким потенцијалима Голије подразумевамо велике просторне целине на којима су заступљене природне реткости особеног флористичког диверзитета – геоморфолошки и хидролошки облици и појаве, сложени и разноврсни травни и шумски екосистеми предеоне естетике пејзажа и других одлика због којих осликавају најлепше и најрепрезентативније естетско-декоративне и рекреативно-туристичке вредности предела на близу 40% планинског подручја Голије. На макро плану доста јасно се издваја пет предеоних целина. У њиховим просторним оквирима издиференциране су мање и компактније просторне целине са већом густином туристичких

ЕКОЛОШКО-ТУРИСТИЧКЕ ОДЛИКЕ ГОЛИЈЕ

мотива и објеката које су означене као туристичке зоне, а у оквирима туристичких зона издвојени су потенцијални туристички центри.

Туристичке зоне су дефинисане у две ранг групе у зависности од положаја, надморске висине, атрактивности главних туристичких мотива, особености екосистемских и пејзажних одлика, инфраструктурне опремљености и руралног становања. Зоне прве ранг групе су: Ивичне планинске површи: Одвраћеница – Честа врела – Шереметовица – Бисер вода; Средишња високопланинска зона: Врхови – Брезје брдо – Окапчина – Дебело брдо – Јанков камен – Прекобрдо – Бојево брдо; Зона северног планинског масива: Изворишни део Голијске реке – Дајићи, Јасеновица – Тичар, Округлица – Јастребовац – насеље Комадине и Зона клисуре и манастира Студенице. Зоне друге ранг групе су: Зона Радочела – Мириловца и површи Јечмишта и Зона Јавора, Васиљев врх – Кушићи – Опаљеник.

Издавајање приоритетних центара и процена туристичких капацитета

За издавајање туристичких развојних приоритета определили смо се зато што туризам на овом подручју слови као најперспективнија делатност, а туристички потенцијали, као што се види из спроведене валоризације, широко су распрострањени и високо вредновани. Међутим, подручје је инфраструктурно неопремљено, а туризам је у зачетку и то само на појединим локацијама, па је због недостатка путева и инвестиција развој туризма нужно усмеравати на одабране локалне дестинације – будуће центре, где се са истим инвестиционим средствима могу очекивати најповољнији економски ефекти, што је основно начело развојне политике.

За издавајање приоритетних туристичких центара установили смо групу од пет критеријума и на основу њих издвојили локације са највише потенцијалних могућности за туризам. То су центри I ранг групе: Голијска Река, Беле Воде, Студеница и Одвраћеница и центри II ранг групе: Рудно, Кушићи и Шереметовица – Честа врела.

За процену туристичких капацитета на овим локацијама определили смо се из два разлога. Прво, што издвојене приоритетне просторне јединице представљају основне и главне туристичке потенцијале (иницијална развојна језгра) Голије и главне носиоце развоја планираног туризма, а преко плана туристичких капацитета најбоље се сагледавају укупне туристичке могућности одређене дестинације. Друго, што су у Просторном плану подручја Голије из 2009. године некритички и произвољно преузети мегаломански подаци из тзв Мастер плана развоја туризма Голије (са 25.000 лежаја у комерцијалним облицима туризма и 22.000 лежаја у комплементарним облицима), што је апсолутно неприхватљиво. Предложени центри и процењени капацитети дати су у Табели 2.

Стеван Николић

Табела 2. Процена смештајних капацитета по планираним туристичким центрима

Локација	Постојећи капацитети	План у I фази	План у II фази
Голијска река	94	600	1.000
Студеница	130	400	800
Беле Воде	12	800	2.000
Одвраћеница I	250	1.200	2.500
Одвраћеница II	-	500	2.000
Кушићи	110	300	700
Рудно	150	250	600
Шерем. – Ч. врела	-	500	1.400
Укупно	746	4.550	11.000

У туристичкој струци максимални ниво развоја туризма неке дестинације изражава се првенствено укупним обимом смештајних капацитета, као главним показатељем еколошког капацитета дате локације и одрживог развоја у условима заштићене природе. Предложени оријентациони развој са процењеним обимом од 11.000 или 12.000 лежаја био би оптимални ниво капацитета на наведеним приоритетним центрима, али под условом да се развој реализује плански и уз сагласност надлежн их органа и институција заштите природе. Може се са сигурношћу тврдити да ће издвојени приоритетни центри и локалитети постати главни носиоци развоја туризма Голије, као и да ће се у њиховим просторним оквирима формирати одговарајућа туристичка понуда.

Није спорно да на подручју Голије постоје могућности за разне облике туризма и на другим секундарним локацијама, као одмаралишни, спортско-рекреативни, излетнички и сеоски. Према нашој процени, без ближих анализа, у овим облицима туризма могла би се организовати понуда са највише 6.000 лежаја, уз услове добре организације и побољшање регионалних и локалних путева.

Закључак

На основу изложених одлика и проблема овог планинског подручја могу се најсажетије извући следеће констатације и предлози. Подручје Голија несумњиво карактеришу највреднији природни, привредни, културно-историјски и туристички потенцијали међу планинским подручјима Србије. Оно по ресурсима и условима за развој шумарства, пољопривредно-сточарске привреде и туризма, такође, спада међу најбоља брдско-планинска подручја Србије, али се и поред тога налази међу привредно најзаосталијим.

ЕКОЛОШКО-ТУРИСТИЧКЕ ОДЛИКЕ ГОЛИЈЕ

Планинско подручје Голије, и поред тако богатих и развојно перспективних природних и привредних потенцијала и ресурса постало је типичан и редак пример привредне и социјалне запуштености насеља и депопулације становништва. Очигледно је да је у националном и регионалном економском интересу покретање привредног и демографског опоравка Голије, јер је недопустиво даље економско и демографско пропадање овог подручја. Најважније мере за подстицање привредног и социјалног опоравка подручја Голије биле би установљавање статуса републичког развојног приоритета за Голију, на основу којег проистичу и друге мере унапређивања заштите и ревитализације подручја.

Прве и најзначајније мере државе за покретања развоја и опоравка села била би изградња регионалне и локалне путне мреже и подстицајних економских мера за развој основних делатности и ревитализацију села.

Литература

- Васовић М. (1996). Географија слива Студенице. Друштво уметника „Стари Град“, Београд.
- Николић С. (2006). Туризам у заштићеним природним добрима Србије. Завод за заштиту природе Србије, Посебна издања, бр.21. Београд.
- Николић С. и Јовичић Ж. (2004). Стратешко-програмске основе развоја туризма Голије. Удружење туризмолога Београда, Београд.
- Просторни план подручја посебне намене Парка природе Голија (2009). Службени гласник Србије, бр. 16/09, Београд.
- Ристић М. (1963). Стари Влах. Туристичка штампа, Београд.

Stevan Nikolić

ECOLOGICAL - TOURIST CHARACTERISTICS OF MT. GOLIJIA

Summary

Golija Mountainous area, despite rich and promising development of natural and economic resources, has become a typical and rare example of economic and social neglect of settlements, as well as their depopulation. It is obvious that in the national and regional level, main goal would be encouraging of economic and demographic growth of Golija, because further economic and demographic decline of this area is impermissible. The most important measures for promoting economic and social recovery of Golija would be the establishment of a developmental priority of this region on national level, on which other measures for improvement, protection and revitalization of this area are based.

